

Adéu, senyor Esteve!

Darrere el tancament definitiu d'una botiga, quasi sempre s'hi amaga un trasbals personal o familiar. Tanmateix, la desaparició del comerç de proximitat té una transcendència social que va més enllà. La història ens mostra el poder que temps enrere havia tingut aquest col·lectiu.

Pot semblar una visió nostàlgica, però “que siga tòpica, no vol dir que no siga vertadera”, com explica Francesc Torres, professor d'antropologia de la Universitat de València: al barri on vam viure de xiquets, la mare comprava el pa al forn de l'Agustina, que sabia perfectament que el dissabte s'emportaria dues bosses de magdalenes perquè a la vesprada vindrien els cosins a berenar, com sempre; el pare baixava de tant en tant a la ferreteria de Manolo, una cantonada més enllà, per comprar caragols i volanderes, però també per comentar amb ell i amb el seu dependent —un xicot d'Ibi que festejava amb la filla de Matilde, la pescatera— l'última victòria del Llevant; i el germà menut passava alguna vesprada a la merceria de Júlia, sobretot quan l'avi Antonio es va posar malalt i la mare va haver de fer-se'n càrrec.

El text que acabeu de llegir és fictici, però resulta ben versemblant per a qualsevol que, havent crescut a la ciutat, haja superat la trentena. De tot plegat se'n deia *vida de barri*. I en aquesta vida de barri, les botigues tenien un paper fonamental: s'hi organitzaven reunions informals, s'hi feien tractes basats en la confiança (“apunta-m'ho a la llista que a final de mes t'ho pague”), s'hi doc'torejava... En definitiva, s'hi comprava i s'hi venia però sobretot s'hi teixien llaços humans. La botiga era un eix vertebrador del barri i ara és part de la nostra biografia.

“L'envelliment dels botiguers; la manca de continuïtat perquè els fills albiraren expectatives professionals més interessants que no els pares; l'aparició de les grans superfícies... Tot plegat va

fer que a la dècada dels 80 es tancaren molts establiments, com ja havia passat un poc abans a Barcelona”, reflexiona Torres, que ha dedicat molt de temps a estudiar les transformacions socials a Russafa, un barri històric de València. “A qualsevol barri hi havia unes xarxes de relació quotidiana que organitzaven i donaven reconeixement als veïns. Aquestes xarxes eren les falles, les parròquies, les associacions veïnals, l'equip del barri. El comerç tradicional era també un dels seus nodes. Això ha desaparegut i ha conduït a l'afebliment de les xarxes de relacions que abans cohesionaven els barris”, apunta. Les botigues són part del patrimoni dels barris i, per tant, també de les ciutats, encara que aquestes mai no hagen estat capaces de reconèixer-ho prou.

Avui bona part d'aquelles botigues han tancat les portes i han estat substituïdes per superfícies comercials de mida mitjana o bé per botigues d'immigrants. La concepció tradicional de botiguer pràcticament ha desaparegut, a mesura que també es diluïa el prestigi que tradicionalment hom havia atorgat a aquest col·lectiu. Abans el responsable de la botiga era un proveïdor de productes, però també algú que mereixia un reconeixement social en el joc de jerarquies del barri. Els personatges de *l'Auca del senyor Esteve* de Santiago Rusiñol o el Juanito d'*Arroz y tartana* de Vicent Blasco Ibàñez donen fe d'aquesta especial consideració. Les vetes-i-fils de la La Puntual i les teles de Las Tres Rosas entronitzaven els seus propietaris en una categoria social superior, una classe que aspirava a convertir-se en burgesia.

EL TEMPS

El Siglo fou el primer gran magatzem obert a

En tant que classe social influent —nombrosa i cohesionada—, els venedors han tingut al llarg de la història un paper important en diversos moviments socials que han cristal·litzat o han reforçat moviments polítics. La guerra civil i la llarguíssima dictadura posterior van ensopir-ne i diluir-ne la influència, però això no n'esborrà de cap manera la petjada. Així com al País Valencià molts botiguers van identificar-se amb el discurs blasquista a principi del segle XIX, en el cas de Catalunya aquest col·lectiu ha quedat encabit en allò que hom cataloga de petita classe burgesa. El pes que tenien com a grup de pressió, especialment a la ciutat de Barcelona, va portar els botiguers a capitanejar alguns episodis importants de la història del país.

València. A Barcelona també n'hi havia un, que va ser destruït per un incendi.

Fer política des del taulell. Com explica a EL TEMPS Francesc Cabana, advocat i especialista en història de l'economia, la base de les botigues eren els vells gremis. “L'evolució d'aquests gremis en comerciants va desembocar en una burgesia de classe mitjana.” Es tractava d'una burgesia “amb un paper limitat” com a grup dirigent –perquè “la gran burgesia catalana era la que tenia origen industrial i comercial a gran escala”–, però amb una clara vocació catalanista. Els comerciants “no tenien un comportament polític diferent del de la gran burgesia”, de manera que la

majoria van quedar integrats a la Lliga Regionalista de Francesc Cambó.

De fet, els comerciants tingueren un paper essencial en la concreció d'aquesta entitat política. Anys abans de la fundació d'aquest partit, havia nascut la Lliga de Defensa Industrial i Comercial, en què s'enquadraven els botiguers. El 1898, després de la pèrdua de Cuba i les Filipines, el seu màxim responsable, Sebastià Torres, va signar –igual que Foment de Treball, la Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País i l'Ateneu Barcelonès– un missatge a la reina regent, Maria Cristina, per a

reclamar-li un concert econòmic per a Catalunya i una diputació regional, tal com explica Albert Balcells, historiador i membre de l'Institut d'Estudis Catalans. “Van pensar que el govern de [Francisco] Silvela els faria cas, però no tan sols es va mantenir el mateix centralisme, sinó que com que l'estat havia quedat molt endeutat per la guerra, el govern de Madrid va decidir d'apujar les contribucions”, explica Balcells. L'enuig col·lectiu entre els botiguers, afectats directament per l'augment dels impostos, va motivar una resposta sense precedents. L'octubre del 1899, els responsables d'indústries i botigues de Barcelona, però també de Sabadell, Mataró, Manresa o Vilafranca, van donar de baixa els establiments comercials i indústries per deixar de pagar la contribució. L'operació clivellava podero-

El botiguer tradicional ha desaparegut a mesura que es diluïa el prestigi de què havia gaudit aquest col·lectiu

sament les arques de l'estat. L'estat va respondre-hi amb la detenció i l'emprisonament de més d'una cinquantena d'empresaris i botiguers. Aquella repressió va fer recular el col·lectiu de comerciants. L'operació fou "un fracàs absolut", segons Francesc Cabana, però l'episodi, que històricament ha rebut el nom de *tancament de caixes*, dóna fe del poder i del compromís amb el país d'aquest col·lectiu. Aquell descontentament va cristal·litzar només dos anys més tard en la creació de la Lliga Regionalista de Catalunya, que es presentà a les eleccions espanyoles del 1901 posant al capdavant de les llistes Sebastià Torres, de la Lliga de Defensa Industrial i Comercial. Paral·lelament, prengué forma el CADCI, el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, un sindicat que agrupa els dependents amb una clara vocació catalanista.

CADCI a banda, la importància dels botiguers es mantingué intacta –i molt disputada des de l'esfera política– fins a l'inici de la dictadura. Només així s'entén l'*especial* consideració de què van gaudir tot i les ànsies de col·lectivització d'algunes branques de l'esquerra. "En arribar la guerra civil", explica Balcells, "les forces del front antifeixista van tenir sempre el compromís de preservar la petita propietat a l'agricultura, la indústria i el comerç. Els partits temien que el petit empresariat i la petita burgesia republicana acabessin decantant-se pel totalitarisme si hi havia un procés de col·lectivització". Fou un període, a més, en què els partits polítics es disputaren la captació d'aquest grup social format pels botiguers. Per tal d'atraure'ls, el Partit Socialista Unificat de Catalunya va organitzar el GEPSI, el Gremi d'Entitats de Petits Empresaris i de la Indústria. En resposta, Esquerra Republicana va crear la Societat de Menestrals. "Això testimonia la consciència que hi havia dels comerciants com una part de la clientela electoral de les esquerres catalanistes no revolucionàries partidàries del referment nacional", diu Balcells.

Blasco, de la botiga estant. El cas de València fou diferent. Mancat d'una burgesia industrial sòlida, el botiguer valencià de començament del segle XX s'acomoda en el discurs blasquista i

Al centre de les grans ciutats encara es poden trobar establiments tradicionals, com ara aquesta botiga de barrets.

deixa a banda qualsevol reivindicació nacional. Les apel·lacions de Vicent Blasco Ibáñez al "treballador sacrificat i laboriós que treballa per València", al petit comerciant i menestral "com a saba del valencianisme" fan que el discurs d'aquest polític i escriptor entronque perfectament amb un botiguer que es veu "dispositari de tot allò que és valencià", segons que explica Gil-Manuel Hernández, professor de sociologia de la Universitat de València. En la mentalitat del botiguer de principi del segle XX va arrelar amb força la idea que ells, com a persones emprenedores, eren representants d'una tradició d'homes que treballaven i es desviaven pel bé de les seues ciutats i per un determinat model del progrés. La posició del diari *Pueblo*, altaveu del blasquisme, i farcit d'apel·lacions al botiguer, reforçarà encara més aquesta identificació. Es tractava, de fet, d'un discurs "populista", segons Hernández, que, no obstant això, va trobar la simpatia de molts comerciants, que se'n van impregnar.

Aquest discurs deixa una empremta tan forta que la seua essència sobreviurà al franquisme i portarà molts botiguers a simpatitzar a partir de la dècada dels 70 amb un blaverisme que s'atribueix a si mateix l'estendard de la *valencianitat*. "Aquest sentiment de 'treballar per València, de ser 'laboriós diàriament' és transversal: va passant del blasquisme al franquisme i d'ací al

blaverisme", explica Hernández. Arribats a aquest punt, els botiguers formen part d'"un grup social que, sense ser burgesia, és molt a prop de les classes populars. Això el converteix en una mena de frontissa". El blaverisme ho aprofita per fer-los dipositaris d'un valencianisme populista "contraposat al valencianisme elitista, identificat amb els intel·lectuals", segons que explica aquest antropòleg. En un context de canvi social i de pèrdua de prestigi, el blaverisme representa per al botiguer un immobilisme al qual desitja aferrar-se.

Tot plegat significa que el blaverisme era conformat majoritàriament per botiguers? Ni de bon tros. Segons Vicent Flor, sociòleg que ha elaborat la seua tesi al voltant del món del blaverisme, el gruix de la seua militància era gent de classe mitjana tradicional i conservadora, entre els quals "n'hi havia una part que eren botiguers". "El discurs blaver criticava molt allò que anomenaven 'modernor'. I els grans centres comercials, que s'instal·laven durant els primers governs socialistes, formaven part d'aquella 'modernor'. En aquest context de tradició, el blaverisme va resultar al botiguer un discurs molt atractiu, perquè connectava amb una València tradicional i una retòrica conservadora", explica Flor.

Violeta Tena